

2009). Liberalizace obchodu také povede ke snížení celních příjmů vlád zemí ACP. Jiní odpůrci EPAs podezřívají EU, že prostřednictvím obchodní liberalizace zamýšlí otevřít trhy zemí ACP pro další expanzi evropských firem (Karl, 2002).

Doporučená literatura

- Borrmann, A., Busse, M. 2007. The Institutional Challenge of the ACP/EU Economic Partnership Agreements. *Development Policy Review* 25 (4), 403–416.
- Fontagné, L., Laborde, D., Mitaritonna, C. 2009. *An Impact Study of the EU-ACP Economic Partnership Agreements (EPAs) in the six ACP Regions*. CEPII Working Paper, WP No 2008-04. Paris: CEPII-CIREM. URL <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/march/tradoc_138081.pdf>.
- Jelínek, P., Plešinger, J. 2008. *Rozvojová politika Evropského společenství*. URL <http://www.rozvojovka.cz/rozvojova-politika-evropskeho-spolecenstvi_228_5.htm>.
- Karl, K. 2002. *Economic Partnership Agreements – hopes, fears and challenges*. URL <http://ec.europa.eu/development/body/publications/courier/courier195/en/en_021.pdf>.

Autoři: JH

Asistent autora: HP

Efektivnost rozvojové spolupráce

Efektivnost rozvojové spolupráce lze nazývat též účinností rozvojové pomoci či obecněji rozvojové intervence. Efektivnost (*effectiveness*) a příbuzný termín efektivita (*efficiency*) bývají často považovány za synonyma a v oblasti rozvojové spolupráce někdy mylně zaměňovány. Zatímco efektivnost vyjadřuje, do jaké míry byly naplněny předem stanovené cíle rozvojové intervence („dělat správné věci“), efektivita je spojena s vhodností prostředků či nástrojů zvolených k jejich dosažení, zejména z hlediska výše vynaložených nákladů („dělat věci správně“).

Problematika efektivnosti pomoci se dostala do středu zájmu dárcovských zemí během 90. let 20. století. Na multilaterální úrovni byla institucionalizována teprve v prvním desetiletí 21. století. V roce 2005, v návaznosti na ROZVOJOVÉ CÍLE TISÍCILETÍ (→), přijalo Fórum na vysoké úrovni o efektivnosti pomoci zastupující vlády rozvinutých i rozvojových zemí Pařížskou deklaraci o účinnosti pomoci (→ PAŘÍŽSKÁ DEKLARACE O ÚČINNOSTI POMOCI). Její agendu a návazné dohody na mezinárodní úrovni prosazuje především VÝBOR PRO ROZVOJOVOU POMOC (→ OECD (DAC)). Současně také probíhá Otevřené fórum pro organizace občanské společnosti.

Co se týče hodnocení efektivnosti, v případě rozvojového projektu hrají největší roli monitoring a evaluace jako součásti projektového cyklu (→ PROJEKTOVÝ CYKLUS). V případě sektorové spolupráce a přímé rozpočtové podpory

(→ ROZPOČTOVÁ PODPORA) lze efektivnost sledovat prostřednictvím naplňováním předem zvolených rozvojových ukazatelů na regionální, či dokonce národní úrovni, anebo v případě obtížné dostupnosti dat na jejich omezeném vzorku. I přesto však přetrvávají problémy s dostupností dat a průkazností příčinného vztahu mezi rozvojovou intervencí a jejími dopady, především na výsledné snížení chudoby dané komunity či společnosti. V otázce celkové efektivnosti rozvojové spolupráce proto neexistuje konsenzus. Zejména rozvojová ekonomie poukazuje na tzv. mikro-makro paradox. Na jednu stranu rozvojové organizace uvádějí vysokou úspěšnost jednotlivých projektů a na bezprostředním úspěchu přinejmenším poloviny z nich se shodne i vědecká komunita. Na druhou stranu však neexistuje shoda ohledně dlouhodobých dopadů pomoci na makro úrovni a zejména pak na hospodářský rozvoj. Příliš velký důraz kladený na technicky definované měřitelné výsledky rozvojové spolupráce proto někteří kritizují a doporučují se zaměřit spíše na vnitřní politické procesy a institucionální změny, které vedou k udržitelnému rozvoji společnosti.

E**Doporučená literatura**

Forsyth, T. (ed.) 2005. *Encyclopedia od International Development*. Abingdon; New York, NY: Routledge.
Riddell, R. 2007. *Does foreign aid really work?* Oxford: Oxford University Press.

Autor: OH

Ekologická stopa

Ekologická stopa je biofyzickým ukazatelem udržitelnosti založeným na konceptu Williama Reese ze začátku 90. let 20. století, který později rozpracoval Mathis Wackernagel. Cílem ekologické stopy je kvantifikovat využívání přírodního kapitálu (přírodních zdrojů a propadů) člověkem a poměřit ho s přírodním kapitálem, který je za dané období na daném území vytvořen. Na rozdíl od některých jiných ukazatelů měřících přírodní kapitál však ekologická stopa není měřena v jednotkách peněžních, ale v biofyzických (v tzv. globálních hektarech).

Ekologická stopa vychází ze staršího konceptu únosné kapacity prostředí a aplikuje ho na lidskou populaci. Koncept únosné kapacity se v ekologii používá pro vyjádření maximální populace určitého druhu, jež může být daným územím podporována neomezeně dlouho. Aplikace na lidskou populaci není tak přímočará, protože na rozdíl od jiných druhů je únosná kapacita prostředí (neboli počet lidí, které určité území „unes“) ovlivněna i mírou nároků dané populace a úrovní používaných technologií. Koncept ekologické stopy je jistým opakem

PRO HOSPODÁŘSKOU SPOLUPRÁCI A ROZVOJ) vykázat pouze humanitární pomoc poskytnutou do rozvojových zemí (→ ROZVOJOVÉ ZEMĚ).

Hlavními aktéry humanitární pomoci jsou (a) bilaterální donoři (mezi které bývá řazena také Evropská komise); (b) mezinárodní organizace, zejména ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ (→) a její agentury; (c) nevládní organizace (→ NEVLÁDNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE), mezi nejvýznamnější mezinárodní nevládní organizace patří například ČERVENÝ KŘÍŽ A ČERVENÝ PŮLMĚSÍC (→) nebo Lékaři bez hranic. V případě nevládních organizací se často hovoří o výhodách, které mají při poskytování humanitární pomoci oproti bilaterálním donorům: jsou považovány za obecně nestranné a flexibilní, schopné operovat v oblastech kontrolovaných různými zneprátenými ozbrojenými skupinami. Proto jsou nevládní organizace často implementačními partnery bilaterálních donorů i multilaterálních organizací. Na druhé straně může docházet k situacím, kdy nevhodně poskytovaná humanitární pomoc přispívá k prodlužování a dalšímu podněcování konfliktu. Posledním důležitým, avšak mnohdy kontroverzním aktérem humanitární pomoci jsou (d) ozbrojené složky, které mohou zajišťovat bezpečné prostředí pro zajištění dodávek humanitární pomoci nebo se mohou samy podílet na její distribuci v případech, kdy je práce civilních organizací příliš nebezpečná. Dále mohou ozbrojené složky přispívat ke stabilizaci krizové situace formou obnovy základní dopravní infrastruktury, zajišťování zdrojů pitné vody a hygienických zařízení apod. (→ PROVINČNÍ REKONSTRUKČNÍ TÝM). Problematický aspekt zapojení armády do humanitárních misí představuje nebezpečí ztráty neutrality humanitárních činností. Civilní humanitární pracovníci se následkem toho mohou stát legitimními cíli pro některou ze stran konfliktu.

Doporučená literatura

MZV ČR (Ministerstvo zahraničních věcí České Republiky). 2010f. *Základní přehled humanitární pomoci*. URL <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/humanitarni_pomoc/prirucka_WFP_pro_nevladni_organizace/zakladni_prehled_humanitarni_pomoci.html>.

Autoři: JP, ZO

Ch

Chudoba

Chudoba je vedle rozvoje jedním ze základních pojmů současných rozvojových studií, neboť v rozvojovém paradigmatu středního proudu je její snížení či vymýcení hlavním cílem rozvojových politik. Porozumění chudobě a jejím příčinám je proto základní podmínkou úspěchu rozvojové intervence.

Existuje několik základních konceptů chudoby. Historicky nejstarší je pojetí materiální chudoby, které zahrnuje především výživu a ochranu před podnebním a počasím: vodu, jídlo, ošacení, přístřeší, případně energetické zdroje potřebné k vytápění. Ekonomie, která po dlouhou dobu dominovala výzkumu rozvoje, pojetí materiální chudoby kvantifikovala a později zjednodušila na peněžní vyjádření. Odtud pochází například hranice extrémní chudoby ve výši 1,25 USD na osobu a den v paritě kupní síly a hodnotě amerického dolaru z roku 2005. Tato celosvětově stanovená hranice absolutní chudoby však nemá valný význam v bohatých zemích, ve kterých společnost za chudé považuje i ty, kteří se nacházejí nad touto hranicí; v tomto případě hovoříme o relativní chudobě, jejíž hranici definujeme např. procentním podílem průměrného příjmu či jeho mediánu v dané společnosti (→ MĚŘENÍ CHUDOBY).

Přestože materiální stránka chudoby je velmi významná, nepostihuje veškeré aspekty chudoby – samotný příjem není dostatečnou zárukou naplnění lidských potřeb. V 70. letech 20. století přišla MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE PRÁCE (→) s pojetím základních potřeb (→ PŘÍSTUP ZÁKLADNÍCH POTŘEB), které nad rámec těch materiálních zahrnuje i dostupnost základních sociálních služeb: pitné vody a hygienických zařízení, základního vzdělání a lékařské péče. Toto objektivistické a absolutní pojetí chudoby tvoří jádro současného mezinárodního paradigmatu Rozvojových cílů tisíciletí (→ ROZVOJOVÉ CÍLE TISÍCLETÍ).

Hnutí participativního rozvoje a postrozvoje (→ POSTROZVOJ) však již v 80. a 90. letech 20. století podrobily objektivistické přístupy kritice a obvinily jejich zastánce z kulturní necitlivosti, etnocentrismu (→ ETNOCENTRISMUS) a vnučování potřeb těm, na které se rozvojové politiky zaměřují. Například pro některé tradiční společnosti s kočovným způsobem života nemusí být materiální chudoba tolik důležitá, avšak její vnímání se silně váže k vlastnictví zvířat a dostatku pastvišť. Participativní výzkumy naznačují, že nejchudší lidé skutečně nekladou velký důraz na peněžní příjem, ale především na přístup k půdě a dalším přírodním zdrojům, na osobní bezpečnost, ale i na zdánlivě zbytečné aspekty života (jako například možnost pohybovat se beze studu ve veřejném prostoru a účastnit se obvyklých kulturních a náboženských událostí komunity).

Na společenské hledisko klade důraz i přístup společenského vyloučení, se kterým často pracují sociální vědy ve vztahu k chudým komunitám v rozvinutých zemích. Chudoba častěji postihuje ženy, děti a ty, kteří jsou znevýhodněni příslušností k etniku nebo kastě, jsou nemocní nebo zdravotně postižení. Subjektivistické pojetí chudoby určitým způsobem začleňuje i LIDSKOPRÁVNÍ PŘÍSTUP (→) k rozvoji a lidský rozvoj, který přístup základních potřeb rozšiřuje o rovinu možnosti jejich skutečného naplnění a rozšiřování životních možností jedince.

Bez ohledu na zvolená východiska panuje dnes v rozvojových studiích shoda, že chudoba není jednosměrně ekonomická, ale skrývá i sociální, politické, kulturní, genderové a environmentální aspekty. Z hlediska časového lze chudobu rozdělit na chronickou, tedy trvajících celé roky, či dokonce celý život, a přechodnou, způsobenou například nemocí nebo hospodářskými šoky.

Z hlediska místního je pak v současném kontextu globální urbanizace významné rozlišení mezi venkovskou a městskou chudobou. Tři čtvrtiny lidí v extrémní chudobě stále žijí na venkově a většinou pracují v zemědělství – často tedy zůstávají závislí na vlastní úrodě. Oproti tomu rostoucí městskou chudobu charakterizuje větší závislost na finančních prostředcích pro obstarání potravin, město také přináší odlišné problémy z hlediska bydlení, zvláště pak ve slumech (→ SLUM), které představují specifické problémy při hledání způsobu obživy, zásobování vodou, s dostupností sociálních zařízení, nakládání s odpady, bezpečností nebo šířením nemocí.

Doporučená literatura

Lister, R. 2004. *Poverty*. Cambridge: Polity Press.

Narayan, D., Petesch, P. (eds.) 2002. *Voices of the Poor: From Many Lands*. Washington, DC: The World Bank.

Autor: OH

Index lidského rozvoje

Index lidského rozvoje (*Human Development Index*, HDI) je složený ukazatel kvality života. Poprvé byl uveden v roce 1990 ve Zprávě o lidském rozvoji (*Human Development Report*), kterou od tohoto roku pravidelně vypracovává ROZVOJOVÝ PROGRAM OSN (→) (*United Nations Development Programme*, UNDP). Jedním z hlavních tvůrců HDI byl pákistánský ekonom Mahbub ul Haq, na vzniku tohoto indexu se podílel také držitel Nobelovy ceny za ekonomii Amartya Sen.

Vznik indexu lidského rozvoje souvisí s vývojem měření a hodnocení rozvoje a kvality lidského života. Tato hodnocení byla po dlouhou dobu jednostranně zaměřena na čistě ekonomické ukazatele a jednotlivé státy tak byly nejčastěji posuzovány podle ukazatelů ekonomické aktivity (→ HRUBÝ DOMÁCÍ PRODUKT) přepočtených na osobu. V souvislosti s kritikou tohoto přístupu vznikají od 70. let 20. století alternativní ukazatele socioekonomického rozvoje. Všechny ukazatele, které byly v průběhu 70. a 80. let vyvinuty, nespĺňovaly některou

podmínek: transakce není primárně zaměřena na rozvoj; grantová složka transakce činí méně než 25 %. Tuto podmínku nesplňují například exportní dotace, úvěry poskytnuté za nevýhodnějších podmínek (tj. grantová složka tvoří méně než 25 %) či splátky těchto dluhů. V porovnání s ODA je význam ostatních oficiálních toků zanedbatelný.

Doporučená literatura

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Undated. *DAC Glossary of Key Terms and Concepts*. URL <http://www.oecd.org/document/32/0,3343,en_2649_34447_42632800_1_1_1_1,00.html>.

P

Autoři: MS, PK

Participace

Participaci lze jinými slovy popsat jako aktivní účast. V oblasti rozvojové spolupráce participace znamená aktivní podíl cílové skupiny na rozvojových intervencích, zejména pak na stanovení jejich cílů i realizace. Takový participativní rozvoj bývá označován jako *grassroots* rozvoj. Na rozdíl od tradičního přístupu k rozvoji „shora dolů“ (*top-down*), tzn. z vládní úrovně na úroveň místní komunity, klade důraz na aktivitu „zdola nahoru“ (*bottom-up*), což znamená, že snaha o rozvoj vychází primárně z místní komunity. Jinak řečeno, participativní přístup se nezaměřuje primárně na elity, ale na ty, kteří se nacházejí na konci společenské hierarchie.

Participativní přístup nezahrnuje pevnou, předem danou definici chudoby (→ CHUDOBA) ani rozvoje (→ ROZVOJ), ale odvíjí se od jejich pojetí místními lidmi. Kriticky tak reaguje na poválečné období, kdy dárci pomoci kladli velký důraz zejména na rozvoj průmyslu a velkých infrastrukturních projektů. Dopady těchto strategií však ne vždy přinášely jednoznačný užitek všem skupinám chudých (zejména pak těm nejvíce znevýhodněným: nejchudším vrstvám obyvatel, ženám a dětem, etnickým menšinám či kastám). V 80. letech se pak ve Velké Británii dostává do popředí nový přístup k rozvoji, tzv. PARTICIPATORY RURAL APPRAISAL (→) (PRA), využívaný zejména nevládními organizacemi. Cílem tohoto přístupu je zahrnout právě tradiční znalosti a názory místních obyvatel do plánování i do realizace rozvojových projektů. Participace je považována za rozhodující faktor pro úspěch rozvojových intervencí. Nejznámějším představitel PRA je Robert Chambers (1997).

Současně se však v rozvojovém světě objevila obdobná, méně známá pojetí rozvoje, která také vznikla pod vlivem raného proudu pedagogiky utlačených (*pedagogy of the oppressed*) Paola Freireho. Lze říci, že každá spontánně vzniklá aktivita na místní úrovni, která vede ke kladně vnímané společenské změně, může sloužit jako příklad participativního rozvoje. V případě rozvojové spolupráce mezi rozvojovými a rozvinutými zeměmi získává nejčastěji takovou podobu, že rozvojový pracovník z rozvinuté země působí jako mediátor, který mobilizuje schopnosti a síly komunity posílit svoje postavení (→ EMPOWERMENT), případně jim k tomu poskytuje jinak nedostupné znalosti a prostředky. K tomu využívá tzv. participativní metodologie, které jsou upraveny tak, aby byly použitelné i pro často formálně nevzdělané obyvatelstvo (Mikkelsen, 2005).

Ačkoli současný rozvojový diskurz klade důraz především na spolupráci mezi vládami a místní administrativou, participativní prvky se ve strategických dokumentech snižování chudoby (→ STRATEGIE SNIŽOVÁNÍ CHUDOBY) Světové banky i v praxi rozvojových agentur některých zemí objevují taktéž, celkově však se smíšenými výsledky. Participativní přístup k rozvoji je díky svému důrazu na nejvíce znevýhodněné obyvatelstvo silně spjat s ženskými hnutími a v současnosti zůstává doménou především nevládních neziskových organizací na místní úrovni.

Ani participativní přístupy se nevyhnuly kritice, že představují novou formu nadvlády ze strany rozvinutých zemí (→ NEOKOLONIALISMUS). Mohou si totiž vynucovat časově i fyzicky náročnou účast místních komunit na rozvojových projektech západních donorů a již ve fázi zjišťování potřeb nepříznivě ovlivňovat společenské vztahy v dané komunitě (Cooke, Kothari 2001).

Doporučená literatura

- Horký, O. 2006. Rozvoj, participace a lidská práva. Nesnadná cesta k naplňování práva na rozvoj. In: Waisová, Š. (ed.) *Chudoba a bohatství v současném světě*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Mikkelsen, B. 2005. *Methods for Development Work and Research: A New Guide for Practitioners*. New Delhi: Sage.

Autor: OH

Participativní geografické informační systémy

Participativní geografické informační systémy (PGIS) jsou metodou získávání, správy a nakládání s geografickými informacemi, která poskytuje znevýhodněným skupinám ve společnosti informace a znalosti o prostorových jevech v jejich komunitě. Tento koncept vychází z poznání, že přístup ke geografickým

spolupráce. Rozpočtová podpora není vhodným nástrojem pro všechny státy a pro všechny situace. Ačkoli jsou její dopady zatím hodnoceny do větší míry pozitivně, stále je příliš brzy na hodnocení dlouhodobých přínosů a zvláště pak dopadů na snižování chudoby v partnerských zemích.

Doporučená literatura

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2007c. *Joint evaluation of general budget support 1994–2004*. URL <http://www.oecd.org/document/51/0,3343,en_21571361_34047972_36556979_1_1_1_1,00.html>.

Autor: PK

R

Rozvoj

Rozvoj lze s výhradou definovat jako pozitivní společenskou změnu. V době globalizace, kdy ve světě zůstalo jen velmi malé množství společností zcela izolovaných od globálního trhu a kdy národní stát nahradil či doplnil tradiční formy správy v převládající části světa, je dnes obtížné uvažovat o změnách společností, které by byly reflektovány a plánovány pouze samotnými komunitami na místní úrovni bez zásahu vnějších státních či nestátních aktérů. Proto se dnes termín rozvoj spojuje pouze se zamýšleným (intencionálním) rozvojem v protikladu s vnitřním či samovolným (imanentním) rozvojem tak, jak je pojmají Cowen a Shenton (1996). Na rozdíl od „přirozeného vývoje“ je sousloví „přirozený rozvoj“ protimluvem.

Rozvoj lze tedy úžeji definovat jako pozitivní změnu v určité společnosti, která byla více či méně záměrně podnícena či způsobena v rámci daného státu nebo ze zahraničí, často vládními či nevládními aktéry (→ ROZVOJOVÉ ZEMĚ). Ani tato definice však není konsenzuální, neboť kritické proudy rozvojových studií (→ ROZVOJOVÁ STUDIA) poukazují na negativní společenské, politické, kulturní a environmentální dopady „rozvoje“ a rozporují samotnou možnost označení změn za pozitivní (→ POSTROZVOJ). V rámci současného mezinárodněpolitického rozvojového paradigmatu, který považuje za cíl rozvojového úsilí vymýcení chudoby (→ ROZVOJOVÉ CÍLE TISÍCILETÍ), lze také proces rozvoje definovat jako omezování stavu chudoby (→ CHUDOBA).

Z normativního pojetí rozvoje jako „dobré změny“ (Chambers, 1997) vyplývá, že podrobnější a použitelnější definice rozvoje se bude v různých kontextech lišit. Na otázku „Co je to rozvoj?“ odpoví jinak různí členové cílových skupin (→ STAKEHOLDER) rozvojových politik i rozvojových intervencí (→ ROZVOJOVÁ

SPOLUPRÁCE), jinak ti, kteří se na jejich provádění profesionálně či dobrovolně podílejí, a jinak ti, pro které je rozvoj pouze předmětem studia. Rozvoj není nikdy hodnotově neutrální, je vždy etickou otázkou. Subjektivní charakter hodnotících soudů by však neměl zakrýt, že od vstupu do „éry rozvoje“ (Esteve, 1992) se po druhé světové válce pojetí rozvoje stalo předmětem významných pokusů o kodifikaci na teoretické, ale především na praktické úrovni místními, národními i mezinárodními institucemi, které následně ve jménu takto definovaného rozvoje určovaly rozvojové politiky nebo prováděly rozvojové intervence.

Častým způsobem představování těchto odlišných a často rozporných přístupů k rozvoji bývá poněkud schematický historický postup, který vyděluje jednotlivé rozvojové proudy podle příslušných desetiletí druhé poloviny 20. století (→ ROZVOJOVÉ DEKÁDY OSN) a uzavírá je Rozvojovými cíli tisíciletí (→ ROZVOJOVÉ CÍLE TISÍCILETÍ) jako syntetickým pojetím předchozích přístupů na počátku 21. století. Tento postup však vytváří iluzi, že v současnosti existuje shoda ohledně významu rozvoje a jeho směřování. Vzhledem k časovému překrývání a prolínání jednotlivých přístupů je vhodnějším způsobem jejich kategorizace podle vztahu k trhu a státu (Allen a Thomas, 2000).

Na jednom konci škály teoretických přístupů leží neoliberalní přístup k rozvoji (→ NEOLIBERALISMUS), který se v určitých ohledech svým chápáním rozvoje blíží imanentnímu pojetí rozvoje jako přirozeného procesu, který vzniká ve svobodné interakci jedinců na trhu a díky efektivní alokaci kapitálu dosahuje nejlepšího uspokojení potřeb všech obyvatel. Roli státu spatřuje pouze v minimální regulaci trhů. Rozvoj, který lze v tomto případě zredukovat na nárůst bohatství, je tedy pro neoliberaly výsledkem spontánního řádu, do kterého není vhodné zasahovat jinak než aktivní politikou omezování role státu. ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE (→) je pro neoliberalismus zanedbatelná, ne-li kontraproduktivní, neboť pouze deformuje tržní vtahy. Z hlediska praxe lze za výraz principů neoliberalismu označit WASHINGTONSKÝ KONSENZUS (→) a za jeho typický nástroj ve vztahu k rozvojovým zemím PROGRAMY STRUKTURÁLNÍHO PŘIZPŮSOBNÍ (→).

Tradičnější ekonomizující přístupy, které stály již na samotném počátku rozvoje v poválečném období, stále považují hospodářství za jediný základ blahobytu, avšak státu přiznávají aktivní roli v tvorbě podmínek pro vznik trhu nebo v odstraňování tržních překážek a selhání. Role státu může spočívat například v důrazu na dobré vládnutí (→ ŘÁDNÁ SPRÁVA VĚCÍ VEŘEJNÝCH), budování infrastruktury nebo přenos technologií v situacích, kdy koordinační selhání na nerozvinutých trzích neumožňuje dosáhnout podmínek pro jejich uskutečnění. Za současný příklad tohoto typu řešení lze označit *Aid for Trade*, který má své kořeny v teorii modernizace (→ MODERNIZAČNÍ ŠKOLA) a usiluje o aktivní podporu mezinárodního obchodu či propojení místních a mezinárodních trhů. Modernizační přístup se opírá o předpoklad lineárního rozvoje, ve kterém by

rozvojové země měly následovat země rozvinuté ve všech aspektech vývoje, od hospodářského přes politický a společenský po kulturní či náboženský. Pro všechny tržní přístupy je charakteristický předpoklad, že přínosy nárůstu bohatství vlastníků kapitálu „prosáknou“ (*trickle-down*) k chudým i nejchudším. Jiné než hospodářské aspekty rozvoje, například sociální nebo environmentální, nejsou pro ně relevantní.

Tento předpoklad do jisté míry sdílejí i strukturalistické přístupy, které se proti kapitalismu vyhrazují a za příčinu nedostatečného rozvoje globálního Jihu považují prodlužování politicky a ekonomicky nerovných vztahů mezi globálním Severem (dříve Západem, respektive Prvním světem) a Jihem (Třetím světem) (→ ŠKOLA ZÁVISLOSTI). Teoreticky vycházejí z marxistické tradice nebo rozvojové ekonomie a řešení pro rozvoj spatřují především v odmítnutí podřízenosti ve prospěch rozvoje založeného na vlastních silách a možnostech. Rané teorie závislosti však s modernizačními teoriemi sdílely důraz na hospodářský růst a rozšiřování průmyslu a na exportně orientovaný růst odpovídaly politikou SUBSTITUCE DOVOZU (→). V té hrál ústřední roli stát tím, že budoval chybějící výrobní kapacity. Role rozvojové spolupráce se i v případě strukturalistických přístupů omezuje na transfer technologií a kapitálu, větší důraz však získávají sociální a zdravotnické služby a školství, které má na rozdíl od tržních přístupů zajišťovat stát. Důraz také kladou na nerovnosti a přerozdělování bohatství.

K přístupům, které se většinou staví kriticky jak ke globálnímu trhu, tak i k národnímu státu jako hybatelům rozvoje, lze zařadit i další významný proud či spíše proudy PARTICIPACE (→). Ty sice zcela neodmítají koncept rozvoje, avšak na rozdíl od jeho modernistických a strukturalistických verzí kladou největší důraz na místní úroveň – přímou účast chudých obyvatel na podobě rozvoje a posílení jejich moci. Participační přístupy historicky reagovaly na centralismus obou mocenských bloků vzniklých během studené války a jsou spojeny s rozmachem nevládních neziskových organizací. Předobrazy místních organizací a společenství však existovaly v rozvojových zemích ještě v době kolonialismu. Participační přístupy přirozeně věnují největší pozornost tématům, jako je například samozivitelské zemědělství jako základní typ obživy v rozvojovém světě, lokální dopady rozvoje na životní prostředí a genderovou dimenzi (→ GENDER). Role rozvojové spolupráce a vstup rozvinutých zemí se zde může omezit na financování a usnadnění organizace rozvojových aktivit, jejichž priority a realizaci si zajišťují místní komunity.

Jako určitý pokus o syntézu všech výše uvedených přístupů lze označit v současnosti vlivné pojetí lidského rozvoje spojené s vícerozměrným chápáním chudoby (→ CHUDOBA). Jedná se o proces rozšiřování lidských možností, který tvoří základ rozvojového paradigmatu Organizace spojených národů, a ovlivňuje tak i nepřímou velkou část rozvojové praxe dalších mezinárodních organizací.

Jeho vtělení do Rozvojových cílů tisíciletí však přes úvodní deklarace zůstává, kvůli svému univerzalizmu, příliš poplatné modernizační teorii. Lidský rozvoj ovšem nelze zaměňovat s lidskoprávním přístupem k rozvoji (→ LIDSKOPRÁVNÍ PŘÍSTUP), který se v reakci na zklamání z technicky stanoveného plnění rozvojových cílů zaměřuje na naplňování existujících a často pouze formálních práv chudých a posílení příslušné odpovědnosti místní správy, státu a mezinárodního společenství za jejich plnění. Tím také připravuje půdu pro přesun současného zájmu od absolutního pojetí chudoby k otázce nerovností. Role globálního trhu však v současných syntézách v žádném případě zpochybněna není a doplňující role státu se zde většinou zaměřuje na omezování nepříznivých společenských a environmentálních dopadů kapitalismu. Žádný z rozvojových proudů však neexistuje v čisté podobě, například FAIR TRADE (→) představuje specifický případ propojující tržní a participační přístupy s udržitelným rozvojem (→ UDRŽITELNÝ ROZVOJ).

Pokud označíme modernistické a závislostní *top-down* přístupy za klasický rozvoj a participační *bottom-up* přístup (do jisté míry i s lidskoprávním přístupem) za „alternativní rozvoj“, potom zbývá poslední skupina postrozvojových přístupů jako „alternativ k rozvoji“, které se opírají o poststrukturalistickou nebo postkoloniální tradici a odhalují rozvoj samotný jako pojem, který zakrývá nerovné mocenské vztahy a kulturní nadvládu globálního Severu nad Jihem (→ POSTROZVOJ). Tvrdí, že „rozvoj“, který často kladou do uvozovek, je jen novou formou eurocentrických koloniálních politik, a proto zpochybňuje samotnou možnost rozvoje jako pozitivní a zároveň zamýšlené, zvenku prosazené společenské změny. Jako hlavního hybatele skutečně kladných společenských změn spatřuje místní sociální hnutí, případně hybridizaci tradičních praktik s pokročilými technologiemi. Svým příklonem především k vnitřním zdrojům rozvoje a kritikou státní moci se tak přes diametrálně odlišný postoj ke globálnímu trhu a nadnárodnímu kapitálu v jistých ohledech přibližuje k imanentnímu pojetí rozvoje v pojetí neoliberalismu.

Jednu z výzev pro většinu současných pojetí rozvoje dnes vedle snižování kulturní rozmanitosti představuje zahrnutí fyzických hranic do stávajícího typu globálního rozvoje. Pojetí udržitelného rozvoje (→ UDRŽITELNÝ ROZVOJ) se sice stalo součástí syntézy současného mezinárodního paradigmatu, pokračující zaměření na zvyšování blahobytu a materiální spotřeby však způsobuje zhoršování životního prostředí a snižování biologické diverzity. Problémem rozvoje tedy přestává být pouze chudoba, která je jádrem současného paradigmatu, ale stává se jím také bohatství. Přesunu pozornosti od technického snižování chudoby k politickému problému vyrovnávání globálních nerovností se věnuje například pojetí tzv. „nerůstu“ (odrůstu, *degrowth*). S tímto problémem souvisí i narůstající rozmanitost a nerovnosti uvnitř „rozvojových“ a „rozvinutých“

zemí i mezi nimi navzájem: v zemích Severu existují veliké kapsy chudoby, stejně jako hnízda bohatství v zemích Jihu. I kvůli technologickému pokroku, který zdánlivě ruší fyzické vzdálenosti, tak přestávají pojmy Sever a Jih ztrácet svůj teritoriálně ohraničený smysl. Tradiční pojetí rozvoje jako fenoménu, který se týká především rozvojových zemí, tedy ustupuje a začíná stále výrazněji zahrnovat otázku rozvoje globální společnosti jako celku. Související výzvou je také otázka potřeby globální koordinace, či dokonce globálního vládnutí pro zvládnání globálních sociálních, hospodářských a environmentálních problémů.

Pojetí rozvoje lze dále členit na úrovni diskurzivní, institucionální a praktické nebo rozlišovat mezi jeho mikro, mezo a makro úrovní. Jeho rozmanitost lze však dobře ilustrovat na šesti metaforách, které identifikovali Alastair Greig et al. (1997): rozvoj lze chápat jako hojnost, udržitelnost, bezpečnost, svobodu, naději a iluzi. Rozpory mezi hojností a udržitelností, mezi bezpečností a svobodou i mezi nadějí a iluzí dobře poukazují na vnitřní rozporuplnost pojmu rozvoje, která rozvojová studia charakterizuje a která se v každodenní praxi rozvojových politik a projektů často ztrácí.

Doporučená literatura

- Allen, T., Alan, T. 2000. *Poverty and Development into the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press.
- Greig, A., Hulme, D., Turner, M. 2007. *Challenging Global Inequality: Development Theory and Practice in the 21st Century*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Autor: OH

Rozvojová spolupráce

Rozvojová spolupráce ve svém širším pojetí označuje vnější zásah do rozvojových zemí za účelem pozitivní společenské změny, nejčastěji snížení chudoby. Její kořeny sahají do období po druhé světové válce, a to zejména v reakci na začátek studené války, založení ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ (→) a dekolonizaci. Ačkoli nezanedbatelná část rozvojové spolupráce je hrazena ze soukromých zdrojů nevládních neziskových organizací (→ NEVLÁDNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE) anebo přímo poskytována soukromými nadacemi a sbírkami, v médiích bývá často za rozvojovou spolupráci považováno pouze užší pojetí oficiální rozvojové pomoci (→ OFICIÁLNÍ ROZVOJOVÁ POMOC) (*official development assistance*, ODA).

Koncept rozvojové spolupráce se v průběhu času vyvíjel zejména v závislosti na zahraničních politikách vyspělých států. Dříve používaný termín rozvojová pomoc je v posledních letech, z důvodu politické korektnosti, nahrazován výrazem rozvojová spolupráce (termín pomoc zůstává vyhrazený pro krátkodobou HUMANITÁRNÍ POMOC (→), kterou ODA také zahrnuje). Dále také země dříve nazývané jako přijímající dnes označujeme za partnerské.

Z hlediska poskytovatele lze rozvojovou spolupráci rozdělit na dvoustrannou (mezi dárcovskou a partnerskou zemí) a mnohostrannou (realizovanou formou příspěvků mezinárodním organizacím, například OSN, Světové bance aj.). Pravidla pro vykazování oficiální rozvojové pomoci, stanovená Výborem pro rozvojovou pomoc (→ VÝBOR PRO ROZVOJOVOU POMOC) OECD (DAC), upravují, které položky lze považovat za rozvojovou pomoc. Ty ovšem zahrnují také výdaje na uprchlíky a stipendia pro zahraniční studenty v dárcovských zemích nebo odpuštění dluhů. Tyto aktivity ve skutečnosti neznamenají reálný převod peněz, zboží, služeb, znalostí či informací do zemí rozvojových, proto se zvláště nevládní neziskové organizace snaží, aby nebyly zahrnuty v oprávněných nákladech na rozvojovou pomoc, a označují je jako zkreslenou pomoc (→ ZKRESLENÁ POMOC).

Oficiální rozvojová pomoc, kterou vykazují tradiční dárcovské země sdružené ve Výboru pro rozvojovou pomoc OECD (DAC), v roce 2010 tvořila necelých 130 miliard USD, což představovalo 0,3 % jejich hrubého národního důchodu (→ HRUBÝ DOMÁCÍ PRODUKT). I přes podrobná pravidla vykazování oficiální rozvojové pomoci však existují mezi členskými státy značné rozdíly (záleží pouze na státě, které uznatelné náklady do ODA započítá), pomoc má navíc rozdílnou efektivnost (→ EFEKTIVNOST ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE), a proto obsah rozvojové spolupráce zůstává velmi roztržštěný a neporovnatelný.

Termín rozvojová politika je širší a zahrnuje mj. problematiku koherence politik pro rozvoj. Rozvoj je tedy explicitně podmíněn plánovanými pozitivními dopady dalších politik dárcovských zemí na země rozvojové. O komplexní hodnocení politik vyspělých států ve vztahu k rozvojovým zemím se snaží COMMITMENT TO DEVELOPMENT INDEX (→).

Rozvojová spolupráce je poskytována několika způsoby, které lze rozlišit dle jejich zaměření. Projektová spolupráce se vztahuje ke konkrétnímu *ad hoc* zásahu dárcovské země. V oblasti školství se například může jednat o stavbu a vybavení konkrétní školní budovy, v oblasti zdravotnictví o školení porodních asistentek v určité oblasti rozvojové země. Do těchto sektorů zároveň plyne nejvíce pomoci. Projektová spolupráce bývá často spojována s vázanou pomocí (→ VÁZANÁ POMOC). Programová spolupráce se vztahuje k širšímu rámci úsilí o snižování chudoby tak, jak jej definuje daná rozvojová země v rámci své STRATEGIE SNIŽOVÁNÍ CHUDOBY (→). Sektorová spolupráce se zaměřuje

na konkrétní sektor, například zemědělství. Konečně přímá rozpočtová podpora spočívá v převodu finančních prostředků přímo partnerské vládě s tím, že dárcovská země pouze dohlíží na to, aby tyto prostředky byly využity v souladu se strategií snižování chudoby.

Rozvojová spolupráce může být motivována dalšími zahraničněpolitickými faktory, například dodržováním lidských práv. V tomto případě mluvíme o politické podmíněnosti pomoci (→ **PODMÍNĚNOST POMOCI**). Důvody, proč dárcovské země poskytují rozvojovou spolupráci, nejsou vždy pouze etické (snižování chudoby, podpora lidských práv, vyrovnání se s koloniální minulostí) a náboženské (charita), ale často pragmatické (politické, vojenské a obchodní) nebo částečně pragmatické (prevence nelegální migrace, ochrana klimatu a životního prostředí).

Z regionálního pohledu plyne nejvíce pomoci do subsaharské Afriky, kterou s odstupem následují regiony Středního východu a Střední a Jižní Asie, celkově však do nejméně rozvinutých zemí neplyne více než polovina pomoci. Největším poskytovatelem je Evropská unie jako celek, která poskytuje polovinu celkové ODA, asi čtvrtinu pak poskytují Spojené státy americké. Mezi dárcovskými zeměmi se v současnosti nově prosazují i rozvojové země (Čína, Indie, Brazílie), z nevládních aktérů pak velké filantropické nadace.

Doporučená literatura

- Dengbol-Martinussen, J., Engberg-Pedersen, P. 2003. *Aid: Understanding International Development Cooperation*. London: Zed Books.
- Horký, O. 2010. *Česká rozvojová spolupráce: Diskurzy, praktiky, rozpory*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Picard, L. A., Groelsema, R., Terry, B. F. 2007. *Foreign Aid and Foreign Policy: Lessons for the Next Half-Century*. London; New York, NY: M. E. Sharpe.

Autor: OH

Rozvojová studia

Rozvojová studia lze označit jako mezioborové společenskovední výzkumné pole, které se zabývá především společenskými změnami v zemích s nižšími příjmy (srovnej DSA, 2005: 1; EADI, 2005: 3; Sumner, Tribe, 2008: 32). Tato definice rozvojových studií nicméně naráží na zásadní omezení, vyplývající z vymezení předmětu jejich zájmu, a proto by se paradoxně nejpřesnější definicí stala definice tautologická (definice kruhem): rozvojová studia jsou studia, která studují rozvoj v rozvojových oblastech. Obtížné stanovení jednoznačné definice

předmětu rozvojových studií poukazuje na pluralitu přístupů, které jsou pro rozvojová studia charakteristické.

Záběr rozvojových studií, která se začala jako vědní a na univerzitách vyučovaný obor rozvíjet v 60. letech 20. století ve Velké Británii a v západní Evropě, se odvíjí (a) od používaných teoretických a metodologických přístupů, včetně otázky normativity; (b) od širě chápání rozvoje a s ním souvisejícího uchopení chudoby a (c) od ohraničení světových oblastí, které lze označit jako rozvojové, respektive které jsou pro problematiku rozvoje a chudoby relevantní (→ ROZVOJOVÉ ZEMĚ). Rozvojová studia se zrodila v reakci na ustálení předmětu jejich zájmu, tedy rozvoje (→ ROZVOJ) a rozvojové spolupráce (→ ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE). Ty vznikly jako politicky významné jevy po druhé světové válce v souvislosti s počátkem studené války, se vznikem politických a hospodářských mezinárodních organizací působících v celosvětovém měřítku a v neposlední řadě s dekolonizací (→ DEKOLONIZACE).

Historii rozvoje nelze oddělit od dějin kolonialismu. I rozvojová studia v sobě stále nesou dědictví minulosti a vědeckých přístupů ustálených v 19. století. Jedná se především (a) o umělé dělení mezi jednotlivé vědecké obory, upřednostňování pozitivistických přístupů přírodních věd a osvíceneckou víru v pokrok a nadvládu rozumu; (b) o zpředmětnění toho, co lze označit za rozvinuté či zaostalé; (c) o pojetí národního státu jako základního referenčního rámce „rozvoje“ (Schuurman, 2001: 4). Tento tradiční přístup představuje především rozvojová ekonomie jako podobor ekonomie, ze kterého rozvojová studia zpočátku nejvíce těžila.

Podobně jako počáteční stadium rozvojových studií bylo ovlivněno dědictvím kolonizace, jejich následující fázi ovlivnily praktické výsledky politik prováděných ve jménu rozvoje. Nejedná se jen o úžejí chápanou rozvojovou pomoc jako zdánlivě technický nástroj, který rozvojová studia propagovala, ale také o širěji pojaté rozvojové politiky, zejména hospodářské a finanční, na jejichž tvorbě se rozvojová studia také podílela. Proto za jejich výsledky nesou spoluodpovědnost. Přibližně v druhé polovině své existence – a zejména během tzv. ztracené dekády 80. let (→ ROZVOJOVÉ DEKÁDY OSN) – začala rozvojová studia ostřeji vnímat důsledky svého ekonomizujícího přístupu: přetrvávající, či dokonce prohlubující se chudobu v některých regionech (zejména v subsaharské Africe), narušení tradičních společenských vztahů, zánik původních kultur, prohlubování nerovností či poškozování životního prostředí. Zároveň se postupně začaly projevovat rozvojové úspěchy – například ve snižování příjmové chudoby (zejména ve východní a jihovýchodní Asii), ovšem podle modelů, které se ne zcela řídily doporučeními západních rozvojových studií.

Konfrontace s výsledky vlastních doporučení však nevedla pouze k přehodnocení teoretických a metodologických přístupů rozvojových studií. Rozvojová

studia nově učinila svoji normativitu, tj. zaměření na praktickou politiku, i předmětem vlastního zkoumání. Zpochybnila tak jeden ze svých původních předpokladů, který obsahovala jak její modernizační (→ MODERNIZAČNÍ ŠKOLA), tak i neomarxistická verze (→ ŠKOLA ZÁVISLOSTI): totiž víru, že způsob, jakým se rozvíjel Západ, je univerzální a žádoucí na celém světě. Nově otevřená otázka normativity zároveň souvisí s otevíráním se rozvojových studií dalším oborům. Zásadní roli v tomto posunu hrála nejprve antropologie, která se od svých počátků v 19. století věnovala uceleně především mimoevropským společnostem a kulturám. Antropologie stála u rozvojových studií již od samého počátku, nicméně se v nich výrazněji prosadila až později, v souvislosti se sebereflexí etiky svého výzkumu ve službě kolonialismu. Právě antropologie do rozvojových studií vnesla kulturní relativismus a zpochybnila jejich převládající ETNOCENTRISMUS (→).

R

Relativní neúspěch úzce ekonomicky definovaného rozvoje ve většině teritorií (podle očekávání „plánovačů“) a uznání složitosti a rozmanitosti společností v „rozvíjejícím se“ světě připravilo půdu pro vstup dalších společenskovědních oborů do rozvojových studií: vedle antropologie i sociologie a politologie, což umožnilo postihnout nejen kulturní, ale i společenské a politické aspekty rozvoje a chudoby. Později se přidaly další interdisciplinární obory, například genderová a kulturní studia nebo i nejčerstvěji queer studia. Spíše skrze praxi, díky společné práci v týmech (placených rozvojovými agenturami), které spojovaly sociální vědy a technickou expertizu, postupně došlo i k teoretickému a konceptuálnímu sblížení s exaktními vědami, či spíše k jejich přijetí do společenskovědního rámce rozvojových studií: od počátku to bylo samozřejmě lékařství, jež stálo v čele západního vlivu na zbytek světa, ale také biologie, geografie, zemědělské a technické vědy, později i environmentální vědy či informatika. Vstup nevládních organizací a sociálních hnutí do praxe rozvoje zároveň zpochybnil definici rozvoje, jak ji chápou mezinárodní organizace a západní experti, a umožnil otevřít rozvojová studia novým participativním metodologiím, jako například akčnímu výzkumu v inspiraci teorií osvobození nebo feministickou metodologií (viz například Denzin, Lincoln, 2005). A konečně, nejenže obsah rozvoje mohli nově – v rámci možností – určovat ve spojení teorie a praxe ti, na které byl rozvoj cílen, ale radikální kritika ze strany literárně inspirovaných postkoloniálních a subalterních studií i filozoficky podněceného poststrukturalismu přivedla část rozvojových studií k samotnému odmítnutí rozvoje v podobě postrozvojového proudu (→ POSTROZVOJ), který odhalil nerovné mocenské vztahy za jeho zdánlivě nevinným diskurzivně-praktickým charakterem.

Nejen samotné alternativní pojetí rozvoje, ale i odmítnutí rozvoje jako takového však zároveň spoluexistuje s jeho „klasickým“ chápáním. O tom svědčí i současné hlavní politické paradigma Rozvojových cílů tisíciletí (→ ROZVOJOVÉ

CÍLE TISÍCILETÍ) jako mixu dosavadních přístupů. Současná rozvojová studia tak dnes charakterizuje metodologická pluralita: lépe či hůře zvládnutá mezioborovost (interdisciplinarita); lépe či hůře zvládnutá triangulace kvalitativními a kvantitativními metodami; lépe či hůře reflektovaná vlastní situovanost vědce či vědkyně. Do určité míry platí, že užší disciplinarita zvyšuje platnost výzkumu alespoň tak, jak je vnímána samotnými výchozími disciplínami. Na druhou stranu ovšem omezuje vypovídací schopnost výzkumu a možnost nejen mezioborového dialogu, ale především potřebné celistvosti, která by byla s to uchopit mnohorozměrnost chudoby (→ CHUDOBA). Výjimkou je postrozvojový přístup (→ POSTROZVOJ), který chudobu jako fenomén problematizuje principiálně.

Platnost rozmanitých typů výzkumů v rámci rozvojových studií tedy v konečném důsledku spíše než na uznání výchozích oborů stojí na jejich přijetí uvnitř rozvojových studií. Jejich legitimitu od počátku určovaly časopisy, výzkumné a vzdělávací instituce, z nichž mnohé vznikly transformací školicích center pro bývalé kolonie. Jako první tak vznikl časopis *Journal of Development Studies* (1964), z institucí pak Institut rozvojových studií při univerzitě v Sussexu (1966); Institut sociálních studií v Haagu vznikl jako školicí centrum dokonce již v roce 1952. Evropská asociace rozvojových výzkumných a vzdělávacích institucí (*European Association of Development Research and Training Institutes*, EADI) oficiálně vznikla až v roce 1975, dnes sdružuje 150 institucí; nejvýznamnější národní platforma – britská Asociace rozvojových studií – se zrodila o tři roky později. Na rozdíl od jiných společenskovedních oborů (jako například mezinárodních vztahů) rozvojová studia nikdy významně nepronikla do Spojených států amerických, kde problematika rozvoje zůstala výrazněji roztržštěná mezi obory, jako jsou ekonomie nebo antropologie.

Přes deklarované záměry akademické komunity se nepodařilo dostatečně přesunout výzkum rozvoje přímo do zemí označovaných jako rozvojové, a rozvojová studia tak *de facto* svým koncentrováním se na globálním Severu a předmětem svého zájmu na globálním Jihu nepřekonala koloniální uspořádání tvorby vědomostí o koloniích. Často nedostatečné materiální podmínky pro výzkum na pracovištích v zemích Jihu však zároveň znamenají, že kvalita jejich výstupů často nedosahuje obecných vědeckých standardů, ovšem stanovených především pracovišti Severu. Drtivá většina myslitelů, kteří přispěli k rozvojovým studiím, tak zůstávají původem Evropané-muži (Simon, 2006). Tím spíše se v teoretickém i aplikovaném a terénním výzkumu objevuje zásadní otázka etiky rozvojových studií, která souvisí s problematikou zahrnutí zkoumaných komunit do výzkumu, respektování jejich hodnot a priorit – a vůbec oprávněním promlouvat jejich jménem. Je tedy otázkou, jakým právem lze vstoupit do rozvojových studií, která – nepřímo či přímo, základním či aplikovaným výzkumem – ovlivňují životy geograficky a kulturně vzdálených lidí (viz Mikkelsen, 2005).

Současná rozvojová studia do budoucnosti čelí stejným výzvám jako debata o samotném pojetí rozvoje. Současné metodologické a oborové rozkročení mezi mikro a makro úrovní, od ekonomie po antropologii, propojení teorie s tvorbou globálních, národních i lokálních politik a také částečná sebereflexe kořenů současného modelu „rozvoje“ dělají z rozvojových studií dobrou výchozí platformu pro propojení jak globálního a lokálního, tak i technického a politického ve světě celicím ekologické krizi, která potenciálně ohrožuje jeho existenci.

Doporučená literatura

- Mikkelsen, B. 2005. *Methods for Development Work and Research: A New Guide for Practitioners*. New Delhi: Sage.
- Sumner, A., Tribe, M. 2008. *International Development Studies: Theories and Methods in Research and Practice*. London: Sage.

Autor: OH

R

Rozvojové agentury

Rozvojové agentury lze obecně definovat jako instituce poskytující rozvojovou pomoc (→ ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE). V rozvojové spolupráci je rozvojová agentura většinou chápána úžeji – jako státem zřízená instituce, která má v kompetenci management rozvojové spolupráce. Dle Výboru pro rozvojovou pomoc (→ VÝBOR PRO ROZVOJOVOU POMOC) OECD (DAC) lze rozlišit 5 základních systémů managementu rozvojové spolupráce, které převládají v donorských zemích. Jedná se o (a) integrované ministerstvo zahraničních věcí, v rámci kterého je oblast rozvojové spolupráce začleněna do jednotlivých relevantních teritoriálních oddělení – uplatňováno například v Nizozemsku a Finsku; (b) ředitelství, divize či oddělení rozvojové spolupráce v rámci ministerstva zahraničních věcí – uplatňováno například v Irsku a Švýcarsku; (c) ministerstvo stanovující širší rozvojovou politiku a o implementační agenturu – systém například v České republice (→ ČESKÁ ROZVOJOVÁ AGENTURA), Německu, Švédsku a Norsku; (d) samostatné ministerstvo či agenturu rozvojové spolupráce – systém uplatňovaný v Austrálii, Kanadě, Spojených státech amerických a Velké Británii; (e) několik ministerstev s jednou implementační agenturou – uplatňováno například v Rakousku, Francii a Portugalsku.

Agentury vznikaly postupně ve druhé polovině 20. století, kdy jednotlivé státy zvyšovaly rozpočty na rozvojovou spolupráci. Většina systémů – tak, jak jsou v současné době v platnosti – však vznikala v 90. letech 20. století.

Vázaná pomoc

Ve své širší definici je vázaná pomoc takovou pomocí, ze které má dárcovská země okamžitý ekonomický prospěch. Konkrétně vázání pomoci znamená podmiňování rozvojové pomoci či zvýhodněné půjčky (→ ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE) dodávkou zboží nebo služeb exportovaných z dárcovské země. Taková pomoc pak často vede k posilování závislosti přijímající země na dárcovské (→ ZÁVISLOST NA POMOCI). Například omezená znalost či dostupnost specifických, často nevhodných a neudržitelných technologií na straně příjemce může vytvořit příležitost pro další návrhy rozvojových projektů nebo sloužit jako pobídka pro vznik určitých obchodních vztahů s konkrétním dodavatelem z dárcovské země. Vázaná pomoc zároveň zaručuje, že část nákladů vykazovaných dárcovskou zemí jako rozvojová pomoc bude vynaložena v zemi dárce (nákup služeb, materiálu či technologií, úhrada daní).

Vzhledem k záměrnému omezování konkurence při výběru poskytovatelů služeb a zboží, ke kterému dochází kvůli vázání pomoci, ORGANIZACE PRO HOSPODÁŘSKOU SPOLUPRÁCI A ROZVOJ (→) (OECD) odhaduje, že pomoc je pak o 20 až 30 % dražší, a tedy méně efektivní než pomoc nevázaná. K tomu je potřeba přičíst nepřímé dopady, které vyplývají z vytlačení místních firem a organizací i jejich znalostí a práce z realizace projektů.

Kritika vázané pomoci se objevila již v 60. letech 20. století, ale mezinárodní úsilí o její omezení se projevilo až po skončení studené války v 90. letech 20. století v souvislosti s diskuzí o efektivnosti rozvojové spolupráce. Závazek odvázané pomoci je obsažený v Pařížské deklaraci o účinnosti pomoci (→ PAŘÍŽSKÁ DEKLARACE O ÚČINNOSTI POMOCI), ke které přistoupila většina rozvojových i rozvinutých zemí. Vůdčí mezinárodní organizací na tomto poli je OECD. Kromě kategorií vázané a nevázané pomoci rozlišuje i mezičlánek – tzv. částečně vázanou pomoc – v případě, že se dárcovská organizace rozhodne obstarat služby nebo zboží od konkrétních místních dodavatelů.

I přesto, že oficiálně podíl nevázané pomoci vykázané členskými zeměmi Výboru pro rozvojovou pomoc (→ VÝBOR PRO ROZVOJOVOU POMOC) OECD (DAC) vzrostl v prvním desetiletí 21. století z poloviny na tři čtvrtiny, velká část pomoci (služby a zboží) je stále neoficiálně zajišťována subjekty z dárcovské země. Zatímco nové formy spolupráce, jako sektorová či přímá ROZPOČTOVÁ PODPORA (→), jsou ze své podstaty nevázané, a tedy posilují odpovědnost partnerské vlády a podporují místní soukromý sektor, pokroky v odvázaní technické spolupráce (→ TECHNICKÁ SPOLUPRÁCE) jsou výrazně slabší. Ve Velké Británii je vázaná pomoc od roku 2002 nezákonná, česká rozvojová spolupráce je s výjimkou malých lokálních projektů, realizovaných při zastupitelských úřadech,

podle DAC vázaná. Vzhledem k tomu, že Česká rozvojová agentura nemá pobočky v zahraničí a výběrová a dotační řízení vypisuje v České republice pouze v českém jazyce, na implementaci české pomoci se podílejí pouze české subjekty.

Doporučená literatura

Clay, E. J., Geddes, M., Natali, L. 2010. *Aid Untying: Is It Working? Thematic Study on the Developmental Effectiveness of Untied Aid: Evaluation of the Implementation of the Paris Declaration and of the 2001 DAC Recommendation on Untying ODA to the LDCs*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.

Autor: OH

Vnitrozemské rozvojové země

Do kategorie tzv. vnitrozemských rozvojových zemí (*Landlocked Developing Countries*, LLDCs) řadí Konference OSN o obchodu a rozvoji (*United Nations Conference on Trade and Development*, UNCTAD) celkem 31 zemí: 15 z nich se nachází v Africe (Botswana, Burkina Faso, Burundi, Čad, Etiopie, Lesotho, Malawi, Mali, Niger, Rwanda, Středoafrická republika, Svazijsko, Uganda, Zambie, Zimbabwe), 12 v Asii (Afghánistán, Arménie, Ázerbájdžán, Bhútán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Laos, Mongolsko, Nepál, Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán), dvě v Latinské Americe (Bolívie, Paraguay) a dvě ve střední a východní Evropě (Makedonie, Moldavsko). Podle Rozvojového programu OSN (→ ROZVOJOVÝ PROGRAM OSN) (UNDP) patří ze 42 vnitrozemských zemí světa 31 mezi země rozvojové, přičemž 16 z nich náleží do skupiny nejméně rozvinutých zemí (→ NEJMÉNĚ ROZVINUTÉ ZEMĚ).

Nejvýznamnější překážku pro rozvoj vnitrozemských rozvojových zemí představuje geografická vzdálenost od mořského pobřeží – tyto země jsou závislé na hospodářských, obchodních a transportních strukturách sousedních států. V případě, že se jedná o chudé, či dokonce nestabilní sousední země (někdy označované jako „špatní sousedé“), což je případ zejména Afriky, ale také střední a jižní Asie, jsou vnitrozemské země svou polohou znevýhodněny významně (Collier, 2007). Dochází k zesilování problémů způsobených nekvalitní ekonomickou a dopravní infrastrukturou doma i v sousedních státech, což má za následek podstatné zvyšování například dopravních či investičních nákladů – zahraniční obchod vnitrozemských rozvojových zemí je tak limitován a roste riziko marginalizace těchto zemí ve světové ekonomice (Faye, 2004).